

Ks. Andrzej UCIECHA*

WIARA W PISMACH AFRAHATA

Rozważania Afrahata na temat wiary stanowią fundament całego nauczania zawartego w jego dziełach. Wiara omawiana jest we wszystkich jego mowach i pojawia się w nich tak, jak pierwsza litera alfabetu *âlaf*, będąca fonetycznym zapisem niesłyszalnego tchnienia. To na wierze opierają się i od niej się zaczynają zagadnienia poruszone w kolejnych *Demonstrationes*. Ich spójność jest widoczna i zrozumiała jedynie dla kogoś, kto wierzy w jednego i jedynego Boga¹. Ta podstawowa prawda o jednym Bogu powtarza się w teologicznej doksolonii ostatniej mowy *O winnym gronie*².

Kolejnym istotnym elementem niezbędnym w prawidłowym odczytywaniu Afrahatowej koncepcji wiary pozostaje całkowite jej podporządkowanie symbolizmowi biblijnemu; teologiczna argumentacja Perskiego Mędrca wyraźnie nawiązuje do tradycji targumicznej judeochrześcijan w tych czasach, gdy nie dokonało się jeszcze ostateczne zerwanie Kościoła z Synagogą³. Byłoby jednak treściowym i metodologicznym błędem zredukowanie teologii Afrahata do dzieła typowego reprezentanta *Geistchristologie*, w której liczy się jedynie duchowa interpretacja biblijnych imion i symboli⁴. Rzeczywistym językiem teologii wszystkich jego *Demonstrationes* jest mowa obrazu i tylko ona może przenieść transcendentną rzeczywistość Stwórcy w immanentny świat stworzeń. Obrazy te pełnią funkcję przekładu i przekazu Bożych tajemnic za pomocą pojęć człowieka⁵. W pełnym tego słowa znaczeniu tą mową i tym obrazem jest jedynie Chrystus-Słowo Boga, zaś postaci świętych

* Ks. dr hab. Andrzej Uciecha – adiunkt w Zakładzie Teologii Patrystycznej i Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; e-mail: andrzej.uciecha@wp.pl.

¹ Por. M.-J. Pierre, *Introduction*, w: Aphraate le Sage Persan, *Les Exposés*, t. 1: *Exposés I-X*, traduction du syriaque, introduction et notes par M.-J. Pierre, SCh 349, Paris 1988, 56-57.

² Por. Aphraates, *Demonstratio* 23, 61, ed. J. Parisot, PSyr 2, 128, 14-17 (oznaczenie lokalizacji tekstu źródłowego: pierwsza cyfra wskazuje na numer mowy, druga – podział na rozdziały w tłumaczeniu łacińskim; oznaczenie lokalizacji wydania tekstu: pierwsza liczba oznacza numer tomu, druga numery kolumny, a następna numery wierszy tekstu syryjskiego). W niniejszym artykule posługiwano się wydaniem mów Afrahata przygotowanym przez J. Parisota: *Aphraatis Sapientis Persae Demonstrationes*, PSyr 1, Paris 1894; PSyr 2, Paris 1907 (tekst syryjski i tłumaczenie łacińskie). Wszystkie teksty syryjskie podaję w przekładzie własnym.

³ Por. R. Lavenant, *Aphraate (270?-345?)*, NDPAC I 173.

⁴ Por. P. Bruns, *Das Christusbild Aphrahats des Persischen Weisen*, Bonn 1990, 180-183.

⁵ Por. Aphraates, *Demonstratio* 22, 13, PSyr 1, 1020, 13-15; por. Pierre, *Introduction*, s. 163-164.

i sprawiedliwych tak Starego, jak Nowego Przymierza tylko uczestniczą w tej pełnej wypowiedzi Jedynego.

Oprócz mowy obrazu w teologii Persa równie ważne zadanie pełni idea imienia, stosowana analogicznie jak w pismach Starego Testamentu. Imiona oraz tytuły ludzi i aniołów wyrażają ich powołanie, zarazem misję i błogosławieństwo. Jedna osoba może nosić kilka imion stosownie do przejawów swojej aktywności lub relacji do innych. Mesjasz jest więc nazwany „Synem Bożym”, „Pasterzem” i „Bramą owiec”, a każdy Jego tytuł wyraża jedną stronę jedynego obrazu Boga, który się objawia⁶. Zasady filozoficznego racjonalizmu i funkcjonująca w jego ramach idea *pojęcia* oraz rozróżnienie między *sentire* a *intellegerere* nie są znane Afrahatowi⁷. Dlatego też we właściwej interpretacji jego myśli warunkiem *sine qua non* jest uwzględnienie symboliczno-obrazowej specyfiki syryjskiej teologii. Przypominanie tej podstawowej zasady hermeneutycznej może wydawać się zbyt czyste i banalne, jednak w badaniach dzieł Ojców syryjskich nie zawsze o niej pamiętano, a jeśli już, to w sposób wybiórczy i stereotypowy. Drobnym, ale istotnym przejawem takiego ograniczonego ujęcia widoczny jest w zwyczajowym tłumaczeniu syryjskiego ܬܘܚܘܬܐ (taḥwəyāthā) terminem *demonstrationes*. Translatorskie zawężenie zakresu pojęcia ܬܘܚܘܬܐ zdradza nieadekwatne w analizach argumentacji Afrahata tendencje okcydentalizacji, w której istotną rolę w odkrywaniu prawdy odgrywa dowodzenie dedukcyjne regulowane według zdefiniowanych wstępnie założeń i niepodważalnych zasad. W takiej koncepcji poznania proces uzasadniania jest jedynie prostą funkcją logiczną, i sprzeciwia się dowodom rzeczywistym i materialnym⁸. Pers, który sam siebie określa jako „uczeń świętych Pism”⁹, nigdy nie argumentuje za pomocą ontologii, czy metafizyki; stosownie do tematu przytacza testimonia biblijne¹⁰; konsekwentnie posługuje się dowodami z Pism, aby skuteczniej przekonywać o kontynuacji zbawczych dzieł Boga, w której starotestamentalne „symbole” stanowią zapowiedź nowotestamentalnej „prawdy”¹¹; ponadto Afrahat stara się w ten sposób łatwiej trafić do tych odbiorców, którzy przyzwyczajeni byli do przekonywania stosowanego w argumentacji midraszu oraz przyswoili sobie tradycję interpretacji hagiodycznej¹². Od czytelnika poznającego zbawcze wydarzenia i biblijne postaci bezwarunkowo wymaga się wiary w to, że przez lekturę wkracza w tajemnice

⁶ Por. Pierre, *Introduction*, s. 64, nota 100.

⁷ Por. A. Uciecha, *Ascetyczna nauka w „Mowach” Afrahata*, Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 3, Katowice 2002, 17-18.

⁸ Por. Pierre, *Introduction*, s. 65, zwłaszcza nota 102.

⁹ Aphraates, *Demonstratio* 22, 26, PSyr 1, 1049, 3-4.

¹⁰ Por. Pierre, *Introduction*, s. 66; A. Uciecha, *Wątki polemiczne w pismach Afrahata i świętego Efrema*, w: *Chrześcijaństwo antyczne*, red. J. Drabina, Studia Religioznawcze 39, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1289, Kraków 2006, 119.

¹¹ Por. Bruns, *Das Christusbild Aphrahats*, s. 100-121.

¹² Por. A. Uciecha, *Postawa duchowieństwa Kościoła Perskiego w czasie prześladowań Szapur II*, w: *Vobis Episcopos vobiscum christianus*, red. W. Myszor – A. Malina, Katowice 2004, 286.

samego Boga; w konsekwencji zakłada się także, że ów czytelnik równie bezwarunkowo akceptuje prawa Bożej logiki, zgodnie z którymi porządkowane są opisywane dzieje i fakty¹³.

I. CREDO AFRAHATA I WIARA W WYZNANIU *PROSZĄCEGO* – STAN BADAŃ¹⁴

W *Demonstrationes* znajdują się dwa wyznania wiary: pierwsze w *Epistola interrogatoris*, które jest dziełem prawdopodobnie anonimowego korespondenta i zostało włączone jako wprowadzenie do dzieła Perskiego Mędrca¹⁵ oraz drugie autorstwa Afrahata umieszczone pod koniec pierwszej mowy *O wierze* (ܐܘܪܗܐܘܬܐ ܐܘܪܗܐܘܬܐ)¹⁶. Interlokutor zwraca się do Mędrca, jak świadomy swojej niewiedzy uczeń do nauczyciela, z prośbą o wyjaśnienie podstaw wiary i praw jej rozwoju, przedstawia wyznawane przez siebie *credo* i z niepokojem czeka na odpowiedź. W *Epistola interrogatoris* nie znajdziemy przyczyn owego niepokoju; brakuje tutaj jednoznacznego wyjaśnienia, w którym anonimowy *Proszący* wprost wskazywałby źródło swojej niepewności. Uwzględniając kontekst historyczny powstania *Demonstrationes*, można jedynie przypuszczać, że powodem zamieszania mogły być problemy wewnętrzne i zewnętrzne Kościoła w imperium Sasanidów IV w. spowodowane prześladowaniem chrześcijan za panowania Szapura II¹⁷. Nie można też wykluczyć hipotezy o klasycznym literackim zabiegu, za pomocą którego autor starał się w prosty sposób ożywić i uatrakcyjnić przekaz myśli, tworząc fikcyjną postać swego rozmówcy.

1. Credo Afrahata. Powszechnie już uznaje się, że w wyznaniu wiary Perskiego Mędrca nie sposób znaleźć jakiegokolwiek odniesienia do soborowego *Credo* z Nicei (325), a teologia i antropologia wszystkich mów ma charakter czysto biblijny bez dodatków filozofii greckiej. Równocześnie podkreśla się wyraźny wpływ judaizmu hellenistycznego. Zdaniem Roberta Murray'a nie można zakwestionować faktu decydującego oddziaływania tradycji semickiej na płaszczyźnie czystości języka i form wyrazowych, nie wolno też zapominać, że kultura hellenistyczna kształtowała cywilizację języka syryjskiego, pokonując wszelkie bariery lingwistyczne. W przypadku Afrahata nie powinno być mowy o wyborze między „chrześcijaństwem semickim” a „hellenistycznym”,

¹³ Por. Pierre, *Introduction*, s. 67.

¹⁴ Gruntowne omówienie antropologii *Credo* Afrahata oraz jego stosunek do wyznania wiary anonimowego autora, który napisał *Epistola interrogatoris*, por. tamże, s. 144-180.

¹⁵ *Epistola interrogatoris* 2, ed. J. Parisot, w: Aphraatis Sapientis Persae *Demonstrationes*, PSyr 1, 4, 7-19.

¹⁶ Aphraates, *Demonstratio* 1, 19, PSyr 1, 44, 13 - 45, 6, tłum. A. Uciecha, w: Afrahat, *O wierze* (*Demonstratio prima. De fide*), PSyr 1, 44, ŚSHT 37 (2004) nr 1, 169

¹⁷ Por. W. Teister – A. Uciecha, *Postawa chrześcijan Kościoła Perskiego w czasie prześladowań Szapura II*, VoxP 32 (2012) t. 57, 451-462; Uciecha, *Postawa duchowieństwa Kościoła Perskiego*, s. 278-287.

bardziej poprawne byłoby rozróżnienie na „judaizm hellenistyczny” i „semicki”. W kategoriach tej dychotomii należałoby definiować teologiczne nauczanie Persa¹⁸, w tym także zagadnienie wiary. *Credo* Mędrca reprezentuje wiarę całego Kościoła; z pewnością nie jest to tekst kanoniczny, który zostałby włączony do oficjalnej liturgii (gdyby tak było, wyznania *Proszącego* i Afrahata musiałyby być identyczne). Stanowi ono przykład wyznania wiary tradycyjnej, które mogło być używane podczas egzaminu kandydatów do chrztu, równie dobrze mogło być podstawą konstrukcji prostych artykułów *Credo*, modelem błogosławieństwa liturgicznego lub eucharystyczną anamnezą. *Credo* Afrahata składa się z wyznania wiary i z wyznania uczynków wiary; te dwie ściśle związane ze sobą części tworzą nierozzerwalną całość, jak Chrystus, który w budowli wiary jest jednocześnie jej kamieniem węgielnym i kamieniem szczytowym¹⁹. Trzykrotne użycie terminu „wierzyć” może sugerować ideę doskonałości a w tym przypadku pełnię wiary w Boga Stwórcę wszystkiego. Koncepcja doskonałej całości Bożego działania ukrywa się w dwóch pierwszych artykułach:

„(I) aby człowiek wierzył (ܘܡܫܚܘܢܐ) w Boga, Pana wszystkich, który uczynił niebios, ziemię i morza oraz wszystko, co w nich jest; (II) który uczynił człowieka na swój obraz (ܘܥܠܡܢܐ) ”²⁰.

Myśl o kompleksowości Bożego stwarzania zawarta została również w wyliczeniu czterech dzieł Stwórcy („niebios, ziemia i morza oraz wszystko, co w nich jest”), które w formie wyraźnie nawiązuje do Dekalogu (por. Wj 20, 11: „W sześciu dniach bowiem uczynił Pan niebo, ziemię, morze oraz wszystko, co jest w nich, w siódmym zaś dniu odpoczął”). Następuje opis kolejnych trzech wydarzeń historii zbawienia:

„(III) który dał Prawo (ܘܩܕܝܫܐ) Mojżeszowi; (IV) który wysłał swego ducha do proroków; (V) który posłał także swego Chrystusa na świat”²¹.

Misja Mojżesza i proroków znajduje swoje zwieńczenie i pełnię w dziele Chrystusa obejmującym cały świat. Po piątej klauzuli Afrahat wprowadza dwa artykuły z wiarą w zmartwychwstanie umarłych i zbawcze działanie sakramentu chrztu. W drugiej części *Credo* zostały opisane dzieła wiary uporządkowane według wielokrotności cyfry 7, tym razem jednak wyrażone w formie czternastu zakazów:

¹⁸ Por. R. Murray, *Some Rhetorical Patterns in Early Syriac Literature*, w: *A Tribute to A. Vööbus: Studies in Early Christian Literature and Its Environment, Primarily in the Syrian East*, ed. R.H. Fischer, Chicago 1977, 109-131; por. Uciecha, *Ascetyczna nauka w „Mowach” Afrahata*, s. 16-17. F. Szulc (*Syn Boży w „Pasterzu” Hermasa. Świadectwo chrystologii judeochrześcijańskiej*, SACH SN 2, Katowice 2006, 155) przyjmuje tradycyjny podział.

¹⁹ Por. Pierre, *Introduction*, s. 153-154.

²⁰ Aphraates, *Demonstratio* 1, 19, PSyr 1, 44, 13-15, tłum. Uciecha, s. 169.

²¹ Tamże, PSyr 1, 44, 16-18, tłum. Uciecha, s. 169.

„(VIII) aby zerwał z zachowywaniem godzin, szabatów, nowiu księżyca, pór roku, z horoskopami, wróżbami, rzucaniem uroków i z magią, z rozpustą i ucztami, z pogańskimi doktrynami, które są narzędziem Złego; (IX) z pochlebstwem uwodzących słów, z przekleństwem i cudzołóstwem; (X) aby nikt nie dawał fałszywego świadectwa i nie mówił podwójnym językiem”²².

Wiara nie polega (tylko) na wyrażeniu deklaracji zrodzonej z rozumowego namysłu, ale sprowadza się do akceptacji zwyczajnych wydarzeń codzienności, które zostały uznane jako dobre i prawdziwe; wiara dopełnia się w momencie, gdy człowiek czyni to, co mówi, czyli gdy staje się obrazem Boga jedynego objawiającego się przez stworzenia tego świata²³.

W pierwszym artykule *Credo* Afrahata nie znajdziemy spekulacji na temat natury Boga; Mędrzec podkreśla, że istota ludzka nie jest w stanie zdefiniować Stwórcy, jak tylko dzięki przejawom Jego stwórczego działania. Potomkowie Adama, stworzonego z prochu ziemi, mogą stwierdzić jedynie, że Bóg jest jeden, jeden jest Chrystus i jeden Duch; jedna wiara i jeden chrzest (por. Ef 4, 5). Rozsądek tego prostego stwierdzenia wynika ze świadomości zarówno ograniczonych zdolności człowieka jak i szkodliwości przesadnego wnikania w tajemnice Stwórcy²⁴. Nie wolno zamykać bóstwa w kategoriach antropomorficznych z góry określonych, jest zaś uprawniona teomorfizacja człowieka, jego ubóstwienie, o ile podporządkuje się on Słowu, które go stworzyło²⁵. Pers, komentując myśl św. Pawła na temat przyczyn i skutków pogańskiego błędzenia (por. Rz 1, 18-28), przestrzega przed niebezpieczeństwem utraty wiary i jej wynaturzenia²⁶. Dyscyplina zatem w zachowaniu umiaru poznania Boga stanowi podstawowy warunek właściwego postępowania; jej odrzucenie prowadzi do zamieszania w odkrywaniu prawdy, wskutek czego wiara w jednego Boga przemienia się w pogańskie wielobóstwo, a moralność i relacje międzyludzkie ulegają degradacji.

Syryjski polemista walczy z pogańskimi²⁷ oraz heretyckimi błędami Marcjona, Walentyna i Manesa, widząc realne i wielkie zagrożenie wiary Kościoła perskiego IV wieku. Ujawnione imiennie herezje określone zostały jako „szkoły zwodnicze” i „narzędzia Złego”. Afrahat krytykuje i odrzuca fałszywe założenia doktrynalne systemów heretyckich, błędną interpretację

²² Tamże, PSyr 1, 44, 19 - 45, 2, tłum. Uciecha, s. 169.

²³ Por. Pierre, *Introduction*, s. 156.

²⁴ Por. Aphraates, *Demonstratio* 23, 59, PSyr 2, 121, 24 - 124, 9): „Gdy człowiek chce Cię określić, brakuje mu (ܘܠܗܘܢܐ) [wiele], nawet gdy wysiła swój umysł, to nie wystarczy; jeśli unosi się inteligencją aż ponad niebiosa, [i tak] znajduje siebie maszerującego po ziemi. Jeśli nawet jego myśl zstępuje na chwilę w głębinę, on odwraca się ku swojej ziemi a jego refleksja ustaje. Czy jest ktoś, kto mógłby sięgnąć (ܘܠܗܘܢܐ) ponad niebiosa? I nie ma nikogo, kto mógłby powiedzieć, co jest pod ziemią; i na czym rozciąga się firmament? I na czym zawieszono są niebiosa? I na czym wspiera się ziemia? I jak umocowana jest głęбина”. Zob. tamże 23, 59, PSyr 120, 21 - 121, 2); Rz 11, 33-36

²⁵ Por. tamże 17, 6, PSyr 1, 792, 26 - 793, 22.

²⁶ Por. tamże 23, 60, PSyr 2, 124, 10-21; Pierre, *Introduction*, s. 157.

²⁷ Aphraates, *Demonstratio* 23, 61, PSyr 2, 124, 22 - 128, 7.

Pisma Świętego oraz – w konsekwencji – ich wypaczone nauczanie ascetyczne zwłaszcza praktyki postne. Wystarczy uważnie czytać Słowo Boże i w jego świetle obserwować zachowanie stworzonej natury²⁸. Wiara w jednego Boga znaczy, że nikt i nic nie istnieje poza Nim i bez Niego²⁹. W teologicznej koncepcji mów Bóg nigdy nie jest przeciwstawiony człowiekowi; Mędrzec rozwija biblijną myśl, w której świat boski i ludzki się przenikają; Bóg jest w człowieku i człowiek w Bogu³⁰. Poznanie jedyne Stwórcy jest dostępne dla każdego człowieka, nawet tego, który nie poznał Świętych Pism³¹ i dla wszystkich

²⁸ Tamże 3, 9, PSyr 1, 116, 4-17, tłum. A. Uciecha, w: Afrahat, *O poście (Demonstratio tertia. De ieiunio)*, PSyr 1, 116, ŚSHT 42 (2009) nr 1, 92: „Zobacz więc jeszcze szkoły zwodnicze, narzędzia Złego: poszczą i wspominają swoje grzechy, lecz nie ma nikogo, kto mógłby im wynagrodzić. Kto zatem odpłaci Marcjonowi, który nie dziękuje naszemu dobremu Stwórcy? I kto wynagrodzi post Walentyna, który głosi wielu stwórcy i mówi, że doskonały bóg nie może być wypowiedziany ustami a rozumem nie można go poznać? Kto synom ciemności wynagrodzi za nauczanie bezbożnego Manesa: trwają w ciemnościach jak węże i praktykują wróżby w szkole Babilonu? Tak oto wszyscy oni poszczą, lecz ich post nie jest przyjęty”; tamże 23, 3, PSyr 2, 12, 5-15: „Tak też postępuje Dobry według swojej mądrości, aby zniszczyć podstęp synów Złego, którzy wprowadzili dwie zasady, dobra i zła. Gdyby deszcz, który sprawia, że rośnie pszenica, powstrzymywał wzrost chwastu, który jest posiewem Złego (por. Mt 5, 45; 13, 24-30), byłoby jasne, że dwa czynniki działają w stworzeniu. Jednak wzrost tak jednego [pszenica], jak drugiego [chwast] zależy od deszczu, wiatru i słońca, i stworzenia świadczą o jednym Stwórcy; stworzenia zachowują się zgodnie z Jego nakazem”.

²⁹ Por. tamże 23, 55, PSyr 2, 113, 4-7) „Powstań i przyjdź nam na pomoc z Twoją wielką mocą! Niech poznają wszystkie narody na powierzchni ziemi, że nie ma nikogo takiego, jak Ty, i nikt nie istnieje poza Tobą (por. 2Sm 7, 22)”.

³⁰ Por. tamże 6, 11, PSyr 1, 284, 1 - 285, 14, tłum. A. Uciecha, w: Afrahat, *O synach przymierza (Demonstratio sexta. De monachis)*, PSyr 1, 284, ŚSHT 44 (2011) nr 1, 190: „Jeśli ktoś, mając świadomość mniejszą niż wiedzę, klóciłby się na ten temat i mówił: Jeśli jeden jest Chrystus i jeden Ojciec, jak może mieszkać i Chrystus i Jego Ojciec w ludziach wierzących? W jaki sposób ludzie sprawiedliwi mogą być świątynią Boga i jak On mieszka w nich? Gdyby tak było to do każdego wierzącego przybędzie jeden Chrystus i jeden Bóg, który jest w Chrystusie. Wtedy zatem musiałyby być wielu Bogów i mnóstwo Chrystusów? Posłuchaj więc, mój drogi, właściwej odpowiedzi na te pytania. Z rzeczy widzialnych otrzyma przekonujący argument ten, kto tak twierdzi. Otóż wszyscy wiedzą, że słońce jest umocowane na niebie, lecz jego promienie sięgają ziemi i wchodzi przez liczne drzwi i okna domów. Gdy padnie promień słońca, nawet taki [mały] jak dłoń, zostaje nazwany słońcem. I gdy pada na wiele miejsc, tak samo jest nazwany. Słońce zaś pozostaje na niebie. Jeśli tak jest, to czy dlatego, że jest mnóstwo słońc? Podobnie liczne są wody morza i gdy zacerpnąć jedną ich czarę, wodą ją nazywają; i gdybyś je rozdzielił na tysiąc waz, imieniem wody będą nazwane. I jeszcze, gdy ogień zapalisz od ognia na wielu miejscach, po tym jak weźmiesz, aby zapalić, nic nie ubywa i zostaje nazwany tym samym imieniem ognia. I chociaż podzieliłś go na wielu miejscach, nie będzie nosił wielu imion. Gdy proch weźmiesz z ziemi i gdy rozrzucisz go na wielu miejscach, on nic nie straci a ty nie możesz go nazwać wieloma imionami. Podobnie też Bóg i Jego Chrystus, choć jedno są, to jednak mieszkają w wielu ludziach. Co do nich jednak, to w niebie są, a nic ich nie pomniejsza, choć w wielu zamieszkują; podobnie jak słońce na niebie nie pomniejsza się, gdy swoją energię wysyła na ziemię. O ile większa jest moc Boga, gdyż to słońce istnieje przez moc Boga”. Zob. tamże 17, 7, PSyr 1, 796, 8 - 800, 16, zwłaszcza idea preegzystencji Adama wobec dzieł stworzenia i jego porównanie do Mądrości (por. Hi 15, 7; Prz 8, 25).

³¹ Por. tamże 22, 17, PSyr 1, 1025, 23-27: „Wiedz dobrze, że wszystkie ludy, które nie znają

pokoleń „pierwszych i ostatnich” w całej historii zbawienia³². Odrzucenie tej koniecznej wiary prowadzi w niebyt, oznacza odcięcie od źródła życia, czyli stwórczej woli Boga, poza którym nic nie istnieje, bo nie może istnieć³³.

W mentalności semickiej imiona i tytuły nadawane ludziom lub aniołom wyrażają ich powołanie, misję i zarazem błogosławieństwo. Jeden i jedyny Bóg objawia się człowiekowi pod wieloma imionami; ich wielość i różnorodność świadczy o bogactwie Jego istnienia. Żadne z imion Bożych nie jest Jego definicją, ani nie oddaje w pełni Jego istoty, jednak przybliżają one na sposób ludzki różne aspekty Jego działania i różne atrybuty. I tak Mesjasza można nazwać zarówno „Synem Bożym”, „Pasterzem”, jak i „Bramą owiec”, a każde z tych imion oddaje szczególny aspekt różnorodnego w objawianiu się jedyne go Boga³⁴. W mesjańskiej nomenklaturze stopniowo wyłaniają się z tajemnicy historii zbawienia różne przejawy Bożego działania a znaczenie tytułu „Mesjasz” objawia się czasem w sposób nieoczekiwany³⁵. Z pomocą w skomplikowanych poszukiwaniach ewentualnych wpływów na koncepcje Afrahata przychodzi sugestia Jeana Daniélou: jego zdaniem żydowska doktryna o ukrytym charakterze Imienia Bożego, które nie powinno być wymawiane, została rozwinięta w apofatyczną teologię niepojętości Boga³⁶. Imię *shem* w Starym Testamencie oznacza często Boga, który się objawia, który zamieszkuje w świątyni (por. Jr 7, 12; Ez 43, 7 i 6, 12)³⁷; teologia Imienia jako określenia działającej mocy Boga zawarta jest w myśli gnostyckiej; słowo objawiające Boga podlega ewolucji w późnym judaizmie: pod wpływem apokaliptyki żydowskiej zaczyna wyrażać także działanie Mocy Bożej³⁸.

W nauczaniu Perskiego Mędrca Bóg jest jeden, jest wszystkim, nic nie istnieje poza Nim, i dlatego też Jego imię determinuje dokładny kształt relacji i zależności człowieka od Boga. Gdy ktoś się modli, używając imienia „Ojciec”, wtedy wyznaje wiarę w Tego, który go stworzył a siebie uznaje za syna, zwraca się do Boga jako dziecko i dziedzic; przyjęte imię Boga określa i kształtuje postawę człowieka³⁹. Bóg, który objawia się Mojżeszowi w krzaku gorejącym, jako Bóg Abrahama, Bóg Izaaka i Bóg Jakuba, „Jestem, który jestem”,

Boga, swego Stwórcy, zostaną policzone przez Boga jak nicomość, i nie zostaną postawione przed sądem, lecz gdy zmartwychwstaną (אשר יחיו), wrócą do szeolu (אול)

³² Por. tamże 23, 54, PSyr 2, 108, 16-17; tamże 23, 56, PSyr 2, 116, 18-19.

³³ Por. tamże 23,62, PSyr 2, 128, 18-21.

³⁴ Por. Pierre, *Introduction*, s. 64, nota 100.

³⁵ Por. tamże, s. 66, nota 103.

³⁶ Por. J. Daniélou, *Teologia judeochrześcijańska: historia doktryn chrześcijańskich przed Soborem Nicejskim*, tłum. S. Basista, Myśl Teologiczna 39, Kraków 2002, 215-216.

³⁷ Por. tamże, s. 206.

³⁸ Por. tamże, s. 215-218.

³⁹ Por. Aphraates, *Demonstratio* 5, 16, PSyr 1, 217, 3-6, tłum. A. Uciecha, w: Afrahat, *O wojnach (Demonstratio quinta. De bellis)*, PSyr 1, 217, ŚSHT 43 (2010) nr 2, 256-257; tamże 5, 21-22, PSyr 1, 224, 24 - 225, 26, tłum. Uciecha, s. 258-259; tamże 6, 1, PSyr 1, 240, 1-19, tłum. Uciecha, s. 180; tamże 6, 6, PSyr 1, 269, 7-26, tłum. Uciecha, s. 187; tamże 9, 5, PSyr 1, 417, 15-26; tamże

podkreśla w tych imionach swoją stałą obecność wśród narodu wybranego w całej historii zbawienia⁴⁰. Afrahat cytuje biblijne nazwy „ehyeh ašer ehyeh (ܐܘܪܟ ܝܗܘܐ ܐܘܪܟ), El Shaddaï (ܐܠܫܕܝܐ) i Adonaï Šeba’ot (ܐܕܘܢܐܝ ܫܒܘܥܐܬܐ)” (Wj 3, 14), przepisując je z tekstu hebrajskiego bez tłumaczenia⁴¹. Możliwe, że w takiej czystej formie używane były w archaicznej judeochrześcijańskiej liturgii chrzcielnej⁴². Tak zwana formuła trynitarna pojawia się podobnie jak w Mt 28, 18-19 tylko w kontekście liturgii chrzcielnej i w aklamacjach doksolologii⁴³.

Warto zauważyć i podkreślić istotny fakt: Pers wyraźnie mówi o Bogu-Stwórcy wszystkiego, który zesłał na świat swojego Mesjasza⁴⁴ i który posłał swojego Ducha prorokom. W teologii obecności Boga w człowieku Syryjczycy kładli akcent na życie w Duchu. Podkreślając fakt, iż Duch Święty chce przebywać w „synach przymierza” całkiem sam, Afrahat zbliżał się do stanowiska messalianizmu. Należy jednak zaznaczyć, iż u Persa nie odnajdziemy messaliankiej nauki o koegzystencji dwóch duchów. W *Demonstrationes* widoczna jest ukryta tendencja do indywidualizmu, który miałby tłumaczyć istnienie wielu środowisk duchowych w starożytnym chrześcijaństwie syryjskim. „Syn przymierza” (īhīdāyā) odnajdywał w Duchu Świętym matkę. W tak ukształtowanej duchowości nie powinny dziwić skłonności do ignorowania Kościoła jako instytucji i jako autorytetu⁴⁵.

Interesująca wydaje się także kolejność poszczególnych artykułów tego *Credo*: Bóg – Jego Duch – Jego Mesjasz. Zdaniem Petera Bruns przyimek dzierżawczy w tytułach „Jego Duch” i „Jego Mesjasz” świadczy o tym, iż ani Chrystus, ani Duch nie byli uważani za samodzielne i niezależne osoby, lecz całkowicie podporządkowani Bogu i Jego dziełu⁴⁶. Prawdopodobnie zasad-

14, 17, PSyr 1, 613, 20 - 616, 3, tłum. A. Uciecha, w: Afrahat, *List synodalny (Demonstratio XIV. Exhortatoria)*, PSyr 1, 613, ŚSHT 46 (2013) nr 1, 29; Pierre, *Introduction*, s. 161.

⁴⁰ Por. Aphraates, *Demonstratio* 17, 5, PSyr 1, 792, 7-11.

⁴¹ Tamże, PSyr 1, 792, 11-12.

⁴² Por. wprowadzenie do artykułów *Credo* w *Dziejach Filipa* z wykorzystaniem tych samych biblijnych imion Boga: W. Wright, *Apocryphal Acts of the Apostels, edited from syriac manuscripts in the British Museum*, vol. 1: *The syriac texts*, London 1871, 15,(79) ܐܘܪܟ - 13,(78) ܫܕܕܐ, <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101075684892;view=2up;seq=85> [dostęp 01.02.2014]. Dostęp do całości tekstu syryjskiego i przekład angielski: *Dzieje Jana, syna Zebedeusza, Apostoła i Ewangelisty; Opowiadanie o zgonie świętego Jana, Apostoła i Ewangelisty* (s. ܐܘܪܟ); *Dzieje Filipa, Apostoła i Ewangelisty* (s. ܫܕܕܐ); *Dzieje Mar Mateusza i Mar Andrzeja, błogosławionych Apostołów, gdy nawrócili miasto psów, którego mieszkańcy byli ludożercami* (s. ܐܘܪܟ); *Dzieje Tekli, uczennicy Pawła Apostoła* (s. ܫܕܕܐ); *Dzieje Judy Tomasza (Bliźniaka), Apostoła* (s. ܫܕܕܐ), <http://catalog.hathitrust.org/Record/009026745> [dostęp 01.02.2014].

⁴³ Por. Aphraates, *Demonstratio* 23, 61, PSyr 2, 128, 14-17; tamże 23, 63, PSyr 2, 133, 3-10.

⁴⁴ Por. tamże 1, 19, PSyr 1, 44, 13-21, tłum. Uciecha, s. 169

⁴⁵ Por. A.J. van der Aalst, *A l'origine du monachisme syrien. Les ihidaye chez Aphraat*, w: *Fructus Centesimus. Mélanges offerts à Gerard J.M. Bartelink à l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire*, ed. A.A.R. Bastiaensen – A. Hilhorst – C.H. Kneepkens – G.J.M. Bartelink, *Instrumenta Patristica* 19, Sint-Pietersabdij 1989, 322.

⁴⁶ Por. Bruns, *Das Christusbild Aphrahats*, s. 97.

nicze przesłanie mów miało inny cel niż zgłębianie tajemnicy relacji między osobami Trójcy Świętej. Wydaje się, iż Mędrca bardziej interesowała jakość życia ascetycznego i moralnego „synów przymierza” niż drobiazgowo roztrząsanie kwestii trynitarnych, obcych judeochrześcijańskiej teologii połowy IV wieku.

2. Credo Proszącego⁴⁷. Wyznanie wiary Afrahata, zarówno zawartością treściową jak i układem formy, zbliżone jest do *Credo* anonimowego autora, którego *Epistola interrogatoris* poprzedza *Mowy*⁴⁸. Ścisła wiara interlokutora Persa ujęta została w dziesięciu artykułach, poprzedzonych, jak w biblijnym Dekalogu, afirmacją prawdy o istnieniu tylko jednego Boga. Struktura tego wyznania jest wyjątkowa w literaturze chrześcijańskiej; we wszystkich *credo* biblijnych paradygmatem zbawienia jest historia wyjścia z niewoli egipskiej, i ona też stanowi podstawę większości błogosławieństw liturgicznych judaizmu. W każdym punkcie wyznania wiary Anonima istnieje związek między darem Boga a zasługami Ojców; charakterystyczną cechą tego tekstu jest pozytywna proklamacja typicznych dzieł, przez które jedyny Bóg ukazał się i objawił jako Stwórca i Zbawiciel od początku istnienia świata aż po jego kres. Pełnią i doskonałym zwieńczeniem dzieł(a) zbawienia i objawienia tajemnicy jedynego Boga jest Chrystus, siódmy w kolejności wymieniania. Podobny zestaw wybranych świadków Boga znajduje się w księdze Syracha 44-50, w liturgicznych fragmentach *Konstytucji Apostolskich*⁴⁹. Jednak tekstem najbardziej podobnym do wyznania wiary Anonima jest syryjska wersja *Dziejów Filipa*⁵⁰: w podobnej formie literackiej pewien Żyd przenosi na Chrystusa całą zawartość wiary Izraela w Boga jedynego i Stwórcę wszechświata.

Wyznanie wiary Proszącego:

„Ja bowiem wierzę nade wszystko wiara,
że jest tylko jeden Bóg (ܐܠܗܐ ܥܡ ܝܗܘܐ),
(I) który uczynił niebo i ziemię;

(II) który przyozdobił świat swoimi
ozdobami;

(III) uczynił człowieka na swój obraz.

Credo Afrahata:

„Oto więc jest wiara:

(I) aby człowiek wierzył (ܡܫܚܐ)
w Boga, Pana wszystkich, który uczynił
niebiosa, ziemię i morza oraz wszystko,
co w nich jest;

(II) który uczynił człowieka na swój
obraz (ܥܝܢ ܡܝܢ ܐܘܪܝܬܐ);

(III) który dał Prawo (ܩܕܝܫܐ)
Mojżeszowi;

⁴⁷ Por. Pierre, *Introduction*, s. 145-153.

⁴⁸ *Epistola interrogatoris*, PSyr 1, 1-4.

⁴⁹ Por. *Constitutiones Apostolorum* VII 39, 2-5, SCL 2, 205-206; tamże VIII 12, 9-38, SCL 2, 237-244

⁵⁰ Por. Wright, *Apocryphal Acts of the Apostels*, s. ܐ - ܐ ܘ ܘ.

<p>(IV) On to przyjął ofiarę Abła.</p> <p>(V) On przeniósł Henocha z powodu jego wspaniałości</p> <p>(VI) Zachował Noego z powodu jego sprawiedliwości.</p> <p>(VII) Wybrał Abrahama z powodu jego wiary.</p> <p>(VIII) Mówił z Mojżeszem z powodu jego pokory.</p> <p>(IX) Mówił także przez wszystkich proroków.</p> <p>(X) W końcu wysłał swojego Pomazańca na świat.</p> <p>W to wszystko, mój bracie, wierzę”.</p>	<p>(IV) który wysłał swego ducha do proroków;</p> <p>(V) który posłał także swego Chrystusa na świat.</p> <p>(VI) Aby człowiek wierzył (ܦܫܘܬܐ) w zmartwychwstanie umarłych.</p> <p>(VII) Także aby wierzył (ܦܫܘܬܐ) w sakrament chrztu; taka jest wiara Kościoła Bożego;</p> <p>(VIII) aby zerwał z zachowywaniem godzin, szabatów, nowiu księżyca (por. Kol 2, 16; Mt 13, 8; Łk 8, 8), pór roku, z horoskopami, wróżbami, rzucaniem uroków i z magią, z rozpustą i uctami, z pogańskimi doktrynami, które są narzędziem Złego*;</p> <p>(IX) z pochlebstwem uwodzących słów (por. Rz 16, 18), z przekleństwem i cudzołóstwem;</p> <p>(X) aby nikt nie dawał fałszywego świadectwa i nie mówił podwójnym językiem.</p> <p>To właśnie są dzieła wiary, która położona jest na prawdziwym kamieniu, czyli na Chrystusie, na którym wznosi się cała budowla”.</p>
---	--

* Narzędziem Złego są też „szkoły zwodnicze”, por. Aphraates, *Demonstratio* 3, 9, PSyr 1, 116, 4-17, tłum. Uciecha, s. 92.

II. WIARA W MOWIE O WIERZE.

ANALIZA TEOLOGICZNO-LITERACKA. WĄTKI POLEMICZNE

Pers rozpoczyna swoje rozważania na temat wiary, nawiązując do biblijnej symboliki (por. Mt 7, 24-27; Łk 6, 47-49; 1Kor 3, 10; Ef 2, 20-22; Hbr 3, 1-5):

„Taka też jest cała nasza wiara: jej fundamentem jest prawdziwy kamień (ܦܫܘܬܐ ܕܥܘܠܡܐ), nasz Pan, Jezus Chrystus. Na tym kamieniu leży wiara, a na wierze wznosi się cała budowla aż po zwieńczenie. Fundament ten jest zatem podwaliną całej budowli”⁵¹.

Afrahata rozwija myśl, iż budowla wiary wznosi się na Chrystusie, który jest jej jedynym kamieniem węgielnym i równocześnie jedynym zwieńczeniem.

⁵¹ Tamże 1, 2, PSyr 1, 8, 4-10, tłum. Uciecha, s. 161.

Mędrzec przejął istniejącą tradycję i nomenklaturę zaczerpniętą z księgi proroka Izajasza (por. 50, 7) i odniósł do Chrystusa: „Pan Bóg Mnie wspomaga, dlatego jestem nieczuły na obelgi, dlatego uczyniłem twarz moją jak głaz (ܠܗܘܐ) i wiem, że wstydu nie doznam”⁵².

W bezpośrednim komentarzu do ewangelicznej przypowieści o fundamencie budowli Afrahat stara się sprecyzować rozumienie biblijnego obrazu skały, na której został zbudowany dom⁵³. Niewzruszona skała jest antytypem tablic Świadectwa, Bożej woli wyrażonej w Prawie (por. Wj 25, 16). Zdaniem Marie-Joseph Pierre w tradycji judaistycznej wyrażenie „kamień fundamentu” oznacza skałę, na której zbudowano świątynię, czyli ziemskie miejsce Obecności Bożej; to centrum świata i zasada wszystkiego, z której wychodzi pierwszy promień światła rozświetlający całą ziemię⁵⁴.

W argumentacji Afrahata może dziwić brak przytoczenia myśli św. Pawła z Listu do Efezjan (2, 19-22):

„Nie jesteście już obcymi i przychodniami, ale jesteście współobywatelami świętych i domownikami Boga – zbudowani na fundamencie (ܠܗܘܐ) apostołów i proroków, gdzie kamieniem węgielnym (ܠܗܘܐ) jest sam Chrystus Jezus. W Nim zespalana cała budowla rośnie na świętą w Panu świątynię, w Nim i wy także wznosicie się we wspólnym budowaniu, by stanowić mieszkanie Boga przez Ducha”.

Wiara jest różnorodna w swoich przejawach, złożona z wielu elementów; wiara jest rzeczywistością dynamiczną, która powinna ciągle się rozwijać. Afrahat w swoim stylu argumentuje za pomocą biblijnych testimoniów i typologii, przytaczając zarówno pozytywne, jak i negatywne przykłady wiary: Abel, Henoah, Noe, Abraham, Izaak, Jakub, Mojżesz, Jozue, Chrystus; z drugiej strony: Sodomici, Nadab i Abihu i wielu innych⁵⁵.

Dzieła wiary, które wybiórczo przytacza i demonstrować Pers, obejmują całe dzieło stworzenia i świadczą o wielkości Stwórcy działającego w historii

⁵² W tekście Biblii Tysiąclecia wyraz „głaz” (kamień, skała) występuje sam bez precyzującego atrybutu „prawdziwy/niewzruszony”. W wersji LXX znajduje się pełne wyrażenie „ὄς στερεὰν πέτρων”; w przekładzie Biblii Poznańskiej mamy: „uczyniłem swoją twarz jak krzemień” i odnośnik do Ez 3, 9: „Uczyniłem twoje czoło jak diament, twardszy od krzemienia”.

⁵³ Por. Aphraates, *Demonstratio* 1, 2, PSyr 1, 8, 10-16, tłum. Uciecha, s. 162: „Jeśli więc ktoś zbliża się do wiary, zostaje położony na kamieniu (ܠܗܘܐ). Tym właśnie kamieniem (ܠܗܘܐ) jest nasz Pan Jezus, Chrystus. Jego budowla nie zostanie wzruszona przez fale, i przez wichry nie zostanie uszkodzona, i przez nawałnice nie zostanie dotknięta. Fale nie naruszają jego budowli, nie uszkodzą jej wichry i od nawałnic nie runie, ponieważ jego budowla rośnie na «skale prawdziwego kamienia» (ܠܗܘܐ ܠܗܘܐ) (por. Mt 7, 24.25)”; tamże 1, 4, PSyr 1, 13, 1-7.

⁵⁴ Por. M.-J. Pierre, *Introduction*, w: *Les Odes de Salomon*, traduction, introduction et notes par M.-J. Pierre, Apocryphes 4, Turnhout 1994, 124, nota 12.

⁵⁵ Por. Aphraates, *Demonstratio* 1, 14-17, PSyr 1, 33, 8 - 41, 22, tłum. Uciecha, s. 167-169. Zob. R. Murray, *The Rock and the House on the Rock. A chapter in the ecclesiological symbolism of Aphraates and Ephrem*, OCP 30(1964) 354.

zbawienia⁵⁶. Możliwe, że inspiracją dla formalnego zabiegu personifikacji wiary jako osobowego narzędzia w rękach Boga była biblijna koncepcja przedstawiania mądrości jako uosobionego przymiotu Stwórcy (por. Mdr 6, 12-21). Działanie i czyny zarówno wiary, jaki i mądrości najpełniej można opisać w kategoriach cudu; obie należy też traktować jako warunek *sine qua non* odkrywania niewidzialnego Boga, który ciągle wyzwała i zbawia ludzi. Możliwość wejścia w tajemnice Bożego działania wymaga podporządkowania się precyzyjnie wyznaczonym rygorom duchowym i dyscyplinie ascetycznej. Wierzący, przede wszystkim jednak „syn przymierza”, powinien upodabniać się do Stwórcy przez swoje twórcze działanie, którego wyrazem jest między innymi post, modlitwa, jałmużna, czystość i dziewictwo⁵⁷.

W kontekście analizowanego tematu wiary, jej rozwoju i przejawów interesująca wydaje się egzegeza, w której Afrahat komentuje rolę ognia w działaniu Bożej sprawiedliwości:

„Pragnę wrócić teraz do mojego wcześniejszego tematu o wierze, na której położone są wszystkie dobre dzieła budowli. To zaś, co powiedziałem na temat budowli, omówiłem gruntownie, zgodnie z tym, co błogosławiony Apostoł w pierwszym Liście do Koryntian rzekł: «Ja, jako mądry budowniczy, położyłem fundament, każdy zaś buduje na nim» (1Kor 3, 10). Jest ten, kto buduje ze srebra, ze złota, z cennych kamieni, i jest ten, kto buduje ze słomy, z siana i z wiór. W dzień ostatni w ogniu sprawdzona zostanie budowla. Złoto, srebro i cenne kamienie pozostaną nienaruszone przez ogień, ponieważ są prawdziwą budowlą. Zaś siano, słoma i wióry podlegają sile ognia i ulegną

⁵⁶ Aphraates, *Demonstratio* 1, 18, PSyr 1, 41, 23 - 43, 12, tłum. Uciecha, s. 169: „W ten sposób, mój drogi, zbliżamy się do wiary, która tak wielką moc posiada. Wiara bowiem aż do nieba wyrasta. Ona pokonała powódź. Niepłodnej pomogła urodzić. Wybawiła od miecza. Ze studni wyprowadziła. Biednych uczyniła bogatymi. Więźniów wyzwoliła. Prześladowanych uwolniła. Ogień stłumiła. Morze rozdzieliła. Skalę przedziurawiła. Spragnionych wody nasyciła pragnienie. Głodnych nakarmiła. Zmarłych wskrzesiła. Z Szeolu wyprowadziła. Fale uciszyła. Chorym zdrowie przywróciła. Wojska pokonała. Mury zburzyła. Paszcze lwów zamknęła. Płomień ognia ugasiła. Pysznych poniżyła. Pokornych do chwały doprowadziła. Te wszystkie cuda przez wiarę zostały uczynione (por. Hbr 11, 32-35)”.

⁵⁷ Tamże 1, 4, PSyr 1, 12, 4 - 13, 7, tłum. Uciecha, s. 162-163 „Najpierw zatem buduje on swoją budowlę na kamieniu, to znaczy na Chrystusie, i na tym kamieniu położona jest wiara, zaś na wierze wznosi się cała budowla. Aby mógł on zamieszkać w domu, wymaga się od niego czystego postu opartego na wierze. Wymagana jest od niego czysta modlitwa przyjęta w wierze. Konieczna dla niego jest miłość wyrastająca z wiary. Potrzebna jest jałmużna dawana z wiarą, wymagana jest pokora mile widziana z wiarą; niech wybierze dla siebie dziewictwo przez wiarę umiłowane; niech ofiaruje sobie świętość w wierze upragnioną; niech rozmyśla nad mądrością w wierze znalezionej; podobnie niezbędne dla niego jest być obcym przez wiarę ubogaconym; wymagana od niego będzie prostota połączona z wiarą; potrzebuje też cierpliwości udoskonalonej przez wiarę; niech roztropnie postępuje przez łagodność nabytą przez wiarę; niech kocha smutek widoczny przez wiarę; potrzebna będzie także czystość strzeżona przez wiarę; tych wszystkich rzeczy wymaga wiara, która położona jest na skale prawdziwego kamienia, to znaczy na Chrystusie. To są dzieła, których wymaga król Chrystus. Mieszka on w ludziach budowanych przez te dzieła”.

spaleniu. Czym są złoto, srebro i drogocenne kamienie, przez które rośnie budowla? Czyż nie są to dobre uczynki płynące z wiary, owe dzieła zachowane w ogniu, ponieważ w tej prawdziwej budowli mieszka Chrystus, czyli ten, kto strzeże ją od ognia. Na podstawie przykładu, jaki dał nam Bóg w tym świecie, zobaczymy i uznajmy, że potwierdzają się nam obietnice tego świata. W owych trzech sprawiedliwych, którzy wpadli w ogień i nie spłonęli, Ananiaszu, Azariaszu i Michaelu (por. Dn 3, 21-22), uznajmy, że ogień nie miał władzy nad nimi, ponieważ zbudowali prawdziwą budowlę i odrzucili nakaz króla Nabuchodonozora, aby oddać cześć posągowi, który on uczynił. Ci, którzy przekroczyli przykazanie Boga, natychmiast zostali pochłonięci przez ogień, który ich spalił i spłonęli bez miłosierdzia (por. Dn 3, 48). Istotnie, Sodomici spłonęli jak siano, słoma i wióry (por. Rdz 19, 24. 28). Spłonęli również Nadab i Abihu (por. Lb 3, 4; Kpł 10, 1-2), którzy przekroczyli przykazanie Boga. Także spłonęło dwustu pięćdziesięciu mężów (por. Lb 16, 35), którzy złożyli ofiarę kadzidła. Nadto ogień pochłonął dwóch dowódców i stu będących z nimi (por. 2Krl 1, 9-16), ponieważ zbliżyli się do góry, gdzie przebywał Eliasz wstępujący do nieba na ognistym rydwanie (por. 2Krl 2, 11). Spłonęli też oszczercy, ponieważ wydrążyli rów dla mężów sprawiedliwych (por. Dn 3, 8-12. 22). Mój drogi, w ten sposób sprawiedliwi zostali sprawdzeni w ogniu, podobnie jak złoto, srebro i cenne kamienie. niesprawiedliwi zaś spłoną w ogniu, jak siano, słoma i wióry: ogień ma władzę nad nimi i płoną, zgodnie z tym, co powiedział prorok Izajasz: «W ogniu osądzi i doświadczy Pan wszelkie ciało» (Iz 66, 16). Rzekł jeszcze: «Wyjdą i ujrzą zwłoki ludzi, którzy wystąpili przeciwko mnie, których robak nie umiera i ogień ich nie gaśnie, i staną się osłupieniem dla wszelkiego ciała» (Iz 66, 24)⁵⁸.

W egzegetycznej narracji Persa ogień jest narzędziem Bożej sprawiedliwości. Bóg jako Sędzia wydaje wyrok na podstawie wypełniania przykazań. Wykonanie tego wyroku dokonuje się już w życiu ziemskim. W nauczaniu Afrahata eschatologiczna perspektywa oznacza natychmiastową odpłatę, której nieuchronna bliskość powinna działać mobilizująco na ascetyczne wysiłki „synów przymierza”. Dobre uczynki nie ulegają niszczącej sile ognia, gdyż ich źródłem jest sam Chrystus. Przypuszczalnie ta chrystocentryczna argumentacja ma także swoje uzasadnienie polemiczne. Należy pamiętać, że *Demonstrationes* powstawały w czasach prześladowań chrześcijan w Persji, w której *szachinszach* Szapur II (309-379) uczynił religią panującą zoroastryzm z jego kultem ognia⁵⁹.

⁵⁸ Tamże 1, 12-13, PSyr 1, 28, 22 - 32, 22, tłum. Uciecha, s. 166-167.

⁵⁹ Por. Uciecha, *Postawa duchowieństwa Kościoła Perskiego*, s. 279.

FAITH IN THE WRITINGS OF APHRAHAT

(Summary)

The issue of faith forms the cornerstone of Aphrahat's ascetic teaching, and it is dealt with in all the Demonstrations. The order and logical coherence of the topics discussed in the first homily, *De Fide*, particularly in the articles of Aphrahat's *Credo* and the *Letter of an Inquirer*, as well as in the other Demonstrations, are clear and obvious only to someone who believes in the one and only God. The Persian sage elaborates the thought that the edifice of faith is built upon Christ who is its only foundation and, at the same time, its only head of the wall. The author employs the existing biblical tradition, giving a Christocentric interpretation to the narration taken from the Book of Isaiah (cf. Is 50, 7). The works of faith, quoted in the form of biblical testimonia, which are typical of Aphrahat, cover the entire work of creation and demonstrate the greatness and the divine wisdom of the Creator acting throughout the history of salvation.

Key words: Sons of the Covenant, early Syrian asceticism, Judeo-Christian theology, polemics against Zoroastrianism.

Słowa kluczowe: Synowie Przymierza, syryjski ascetyzm wczesno-chrześcijański, teologia judeo-chrześcijańska, polemika z zoroastrianizmem.